

Arşiv Belgeleri Işığında Mustafa Kemal Paşa'nın Askerlikten İstifa Süreci¹

Neslihan Altuncuoğlu²

Erciyes University, Assistant Professor, Department of History, Kayseri, Turkey

Abdullah Erdoğan³

Erciyes University, PhD Student, Department of History, Kayseri, Turkey

Received- Accepted: 05.01.2019-13.02..2019

Research Article

Öz

1881 yılında Selanik'te doğan Mustafa Kemal, okul hayatına Mahalle Mektebinde başlamıştır. İlerleyen yaşlarda tercihini askeri okuldan yana yapmış, 1905 yılında kurmay yüzbaşı olarak mesleğine başlamıştır. İlk görev yeri Şam'daki 5. Ordu olmuştur. Daha sonra Hareket Ordusu, Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nda aktif görevler almış, I. Dünya Savaşı esnasında özellikle Çanakkale Cephesi'ndeki kahramanlıkları ile ön plana çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a 9. Ordu Müfettişi olarak tayin edilmiştir. Ancak İtilaf Devletleri'nin isteğiyle, Harbiye Nazırlığı, Mustafa Kemal Paşa'nın beraberindeki küçük botlardan biriyle İstanbul'a geri dönmelerini istemiştir. Kömür ve benzininin olmadığı gibi sebepler öne sürerek zaman kazanmaya çalışmış, sonrasında Havza Genelgesini yayınlamıştır. Bunun üzerine İstanbul Hükümeti, Mustafa Kemal Paşa'nın iyi bir asker olmasına rağmen, zamanın şartlarını iyi değerlendiremediğini, kendisinin emirlerine itibar edilmemesi gerektiğini ordu komutanlıklarına bildirmiştir. Kongre hazırlıkları sebebiyle Erzurum'da bulunan Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nezareti tarafından İstanbul'a çağırılmıştır. Bu dön çağrısı kendisi tarafından kabul edilmemiş, 8/9 Temmuz 1919 gecesi askerlikten ve ordudaki bütün görevlerinden azledilmiştir. Aynı anda kendisi de askerlikten istifa ettiğini telgrafla padişaha ve İstanbul Hükümetine bildirmiştir. Bu çalışmada, Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri ve Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Ettüt ve Denetleme Başkanlığı Arşiv Belgeleri ekseninde Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten istifa etmesi süreci değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Paşa, Askerlik, İstifa, İstanbul.

The Resignation Process of Mustafa Kemal Pasha From Military In the Light of Archive Documents

Abstract

Mustafa Kemal who was born in Salonika in 1881 and started his school life in Neighborhood School. In the following years, the military school had made his choice, in 1905 began his career as a staff captain. His first assignment is 5th Army in Damascus. Later Movement Army, Tripoli War, the Balkan Wars and actively takes part in the First World War. During World War I he shows himself particularly thanks to the heroism at Çanakkale. Mustafa Kemal Pasha is appointed as the 9th Army Inspector in Samsun. However, at the request of the Allied Powers, the Harbiye Ministry of Foreign Affairs asks Mustafa Kemal Pasha to return to İstanbul with one of the small boats. He tries to save time by citing reasons such as lack of coal and gasoline, and then publishes the Havza Circular. Therefore, İstanbul Government reports that although Mustafa Kemal Pasha is a good soldier, he cannot evaluate the conditions of the time well and he should not be respected. Mustafa Kemal Pasha who is in Erzurum for the preparations of congress, Government of İstanbul tells him to return to İstanbul. He does not accept this suggestion. Mustafa Kemal Pasha is dismissed from all his posts in the military and army. (8/9 July 1919) At the same time, Mustafa Kemal Pasha reports to the Sultan and İstanbul Government with the telegraph that he resigns from the military. In this study, the reflections of the Prime Ministry Ottoman Archive Documents and Supervision Directorate of the General Staff Military History and Strategic Studies and Archive Documents will be examined.

Keywords: Mustafa Kemal Pasha, Military Service, Resignation, İstanbul.

¹ Bu çalışma Dr. Öğretim Üyesi Neslihan Altuncuoğlu danışmanlığında hazırlanan “Çanakkale ve Büyük Taarruzda Mustafa Kemal Paşa'nın Askeri Rolü” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

*This article is analyzed by two reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor. (Bu makale iki hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir)

² altuncuoğlu@erciyes.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3244-5077.

³ abduallah_erdogan@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5841-800X

Giriş

Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, eğitim hayatına Mahalle Mektebinde başlamış ardından Şemsi Efendi İlkokuluna yazılmıştır. Küçük yaşta babasını kaybeden Mustafa Kemal bir süre eğitimine ara vermiş, 1893 yılında Selanik'te Mülki Rüştüye'ye (ortaokul) başlamıştır. Ancak eğitimini burada tamamlamak kısmet olmamıştır. (Atay, 1984, s. 18) Sivil Rüştüye'yi bıraktıktan sonra, Selanik Askeri Rüştüyesi sınavlarına annesinden izin almadan girmiş ve kazandıktan sonra annesine söylemiştir. “Askeri rüştüye'ye girip, üniformasını giyince adeta yepyeni bir güç kazandım. Kendi kendimin efendisi olduğumu hissettim” demiştir. (Mango, 2015, s. 54-55) 1893 yılında Selanik Askeri Rüştüyesine girmesiyle birlikte askerlik mesleği ile doğrudan ilişkisi başlamıştır. 1896'da Manastır Askeri İdadisine girip 1898'de ikincilikle mezun olmuştur. 1899 yılında İstanbul Harp Okuluna başlayıp bu okulu da başarıyla tamamladıktan sonra Erkan-ı Harbiye Mektebine girmiştir. 1905 yılında bu okuldan kumay yüzbaşı olarak mezun olmuştur. Fiili olarak askerlik mesleğine kumay yüzbaşı olarak başlamıştır. (Kocatürk, 1999, s. 2-3)

Kumay okulunu bitirip yüzbaşı olduğunda henüz 24 yaşında olan Mustafa Kemal Paşa, görev yerinin belli olmasını beklerken İstanbul'da arkadaşlarıyla kaldığı evde siyasi tartışmalara girmiş, bu sebeple bir süre hapiste yatmış ve sorgulaması bittikten sonra Şam 5. Ordu'ya sürgün olarak tayin edilmiştir. (Kınross, 2008, s. 36-37) Mustafa Kemal Paşa'nın Şam'a sürgün edilmesi onun ilerdeki siyasi hayatına yön verecek olaylara sahne olmuştur. Şam'da kurmuş olduğu Vatan ve Hürriyet Cemiyeti kendisinin İttihad ve Terakki Cemiyeti ile yollarının kesişmesine ortam hazırlamıştır. İttihad ve Terakki Cemiyeti içinde zamanla aldığı muhalif tavır kendisinin askerlik sanatına daha çok yönelmesine ve iyi bir kumay olarak kendini yetiştirmesine zemin hazırlamıştır. (Özakman, 2000, s. 86) Merkezi Şam'da olan 5. Ordu'dan döndükten sonra 31 Mart İsyanını bastırmada görevli olan Hareket Ordusu'nda görev almıştır. Hareket Ordusu, tam İstanbul'a girmek üzereyken askeri silsileye uygun olarak Mustafa Kemal Paşa, Hareket Ordusu'nun kumay başkanlığı görevinden alınmıştır. (Aydemir, C. 1, 2008, s. 145)

31 Mart İsyanı'nın bastırılmasından sonra Mustafa Kemal Paşa, kendi isteğiyle Trablusgarp'ta görev almıştır. Trablusgarp Savaşlarında kazandığı başarılar, askeri sahada elde ettiği ilk zafer olmuştur. Bunun yanında, bu savaşla örgütçülük, inisiyatif olarak hareket etme, asker ve cephane eksikliğine rağmen başarı kazanmak ve ruhsal bakımdan cepheyi idare edebilme yetilerini geliştirmiştir. (Erikan, 2001, s. 91-92) Trablusgarp Savaşı, bitmeden Osmanlı Devleti, Balkan Devletleri ile savaşa girmiştir. Trablusgarp'ta bulunan Mustafa Kemal Paşa, Akdeniz Boğazı Mürettep Kuvvetleri Hareket Şubesi Müdürü olarak Balkan Savaşlarında görevlendirilmiştir. (Aydemir, C. 1, 2008, s. 153)

Balkan Savaşı döneminde Gelibolu bölgesini coğrafi olarak çok iyi tanıma fırsatı yakalayan Mustafa Kemal Paşa, I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte 19. Tümen Komutanı olarak bölgeye atanmıştır. Çanakkale Savaşları, Mustafa Kemal Paşa'nın iyi bir asker olarak dünya kamuoyuna ismini duyurduğu savaş olmuştur. Mondros Ateşkes Antlaşması 30 Ekim 1918'de Osmanlı Devleti ve İtilaf Devletleri arasında

imzalandıktan sonra Liman von Sanders Yıldırım Orduları Grup Komutanlığını bırakmıştır. Yerine 7. Ordu Komutanı olarak görev yapan Mustafa Kemal Paşa atanmıştır. Mustafa Kemal Paşa savaş sonunda elinde kalan birlikleri Toroslara kadar geri çekmiştir. Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'na Mustafa Kemal Paşa'nın atanmasından kısa bir süre sonra 7 Kasım 1918'de bu ordu lağv edilerek Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a çağrılmıştır. (Türkmen, 1995, s.166)

Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliğine Tayini ve Askerlikten İstifası

30 Ekim 1918 tarihinde I. Dünya Savaşı'nı fiili olarak bitiren, Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. Osmanlı Devleti'nin orduları terhis edilmeye başlanmış ve cephaneleri toplatılmıştır. İtilaf Devletleri tarafından Osmanlı Devleti'nin, toprakları kolayca işgal edilebilir diye antlaşmaya maddeler konmuştur. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali ile başlayan ve işgalleri Anadolu'nun her yerine yaymak isteyen İtilaf Devletleri, Samsun'da Türklerin ordularının terhis edilmediğini ve silahların toplatılmadığını ileri sürerek bölgeyi işgal etme tehdidinde bulunmuşlardır. (Özakman, 2000, s. 250-252) İtilaf Devletleri'nin işgal tehdidinde bulunması üzerine İstanbul Hükümeti bölgeye iddia edilen durumu araştırmak ve iddialar doğruysa önlem almak için bir müfettiş gönderilmesini kararlaştırmıştır. Müfettiş olarak Mustafa Kemal Paşa'nın ataması yapılmıştır. Osmanlı Devleti ordusu içerisinde başarılarıyla ün kazanmış, genç bir subay olması, I. Dünya Savaşı boyunca Alman subayları ve Enver Paşa ile olan görüş ayrılıkları, Padişahın fahri yaveri olması ve o günlerde genelkurmay başkanlığında görev yapan vatanperver bazı paşaların (Fevzi-Cevad-Kazım) gayret ve yardımları Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliği'ne atanmasında etken olmuştur. (Akandere, 2002, s. 251)

Mustafa Kemal Paşa'nın kahramanlıklarından ve dürüst bir kumandan olmasından azami derecede faydalanmak istenilmiştir. (Gürer, 2007, s. 213) Bu düşüncelerle hareket eden İstanbul Hükümeti ve padişah, kapatılmış olan Yıldırım Orduları Grubu kumandanı Mustafa Kemal Paşa'yı, 9. Ordu Kıtaatı Müfettişliğine atamıştır. Bu atama 30 Nisan 1919'da kesinleşmiştir. (ATASE, A/ 1/1, D/ 164, F/ 1)

Mustafa Kemal Paşa bu atamaya ilişkin görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Benim bu iki kolorduya doğrudan doğruya emir ve komuta vermekten daha ileri bir yetkim vardı ki, müfettişlik bölgesine yakın olan askerî birliklere de tebligat yapabilecektim. Aynı şekilde bölgemde bulunan ve bölgeme komşu olan illere de tebligatta bulunabilecektim. Bu yetkiye göre, Ankara'da bulunan 20'nci Kolordu ve bunun bağlı bulunduğu müfettişlik ile Diyarbakır'daki kolordu ile ve hemen hemen Anadolu'nun bütün sivil yönetim amirleriyle ilişkiler kurabilecek ve yazışmalar yapabilecektim. Bu geniş yetkinin, beni İstanbul'dan sürmek ve uzaklaştırmak maksadıyla Anadolu'ya gönderenler tarafından, bana nasıl verilmiş olduğu garibinize gidebilir. Hemen ifade etmeliyim ki, onlar bu yetkiyi bana bilerek ve anlayarak vermediler. Ne pahasına olursa olsun, benim İstanbul'dan uzaklaşmamı isteyenlerin buldukları gerekçe Samsun ve dolaylarındaki güvensizlik olaylarını yerinde görüp tedbir almak üzere Samsun'a kadar gitmekti. Ben, bu görevin yerine getirilmesinin bir makam ve yetki sahibi

olmaya bağlı bulunduğunu ileri sürdüm. Bunda hiçbir sakınca görmediler. O tarihte Genelkurmay'da bulunan ve benim maksadımı bir dereceye kadar sezmiş olan kimselerle görüştim. Müfettişlik görevini buldular; yetki konusu ile ilgili talimatı da ben kendim yazdırdım. Hatta Harbiye Nazırı olan Şakir Paşa, bu talimatı okuduktan sonra, imzalamaya çekinmiş; anlaşılır anlaşılmaz bir biçimde mührünü basmıştır.” (Atatürk, 1990, s. 8-9)

Mustafa Kemal Paşa, emrinde bulunacak olan 3. ve 15. Kolordular mıntikasını içeren Sivas, Van, Trabzon, Erzurum vilayetleriyle, Samsun Sancağı memurlarına, tarafından yapılacak olan tebligatlara uyulması istirham etmiştir. (ATASE, A/ 1/1, D/ 164, F/ 2) 9. Ordu Müfettişliği'ne tayin edildiğine dair belge Mustafa Kemal Paşa'ya 5 Mayıs 1919'da tebliğ edilmiştir. (ATASE, A/ 1/1, D/ 164, F/ 5) 6 Mayıs 1919'da meclis tarafından kayıt altına alınmıştır. (ATASE, A/ 1/1, D/ 164, F/ 6) Bu durum 3. Kolordu ve 15. Kolordu kumandanlıklarına da bildirilmiştir. (ATASE, A/ 1/1, D/ 164, F/ 10) Trabzon, Erzurum, Sivas, Van vilayetleri ve Erzincan ve Canik livalarına ve Diyarbakır, Bitlis, Elazığ, Ankara, Kastamonu vilayetlerine şifreli olarak 9. Ordu Müfettişliği'nin görev ve yetkileri bildirilmiştir.

- 1- Bu bölgedeki asayişin tekrar sağlanması ve asayişsizlik sınırlarının tespiti,
- 2- Bölgedeki silah ve cephanenin bir an önce toplanması ve muhafaza altına alınması,
- 3- Çeşitli bölgelerde bir takım kişilerin asker toplayıp ve bu toplanan askerlerin gayri resmi bir şekilde ordu tarafından himaye edildiği iddia olunuyor. Böyle kişiler asker topluyorsa bunun dağıtılması, görevleri Mustafa Kemal Paşa'ya verilmiştir. (BOA, DH. İ. UM, 19-6/ 1-70/ 1)

9. Ordu Müfettişliğine verilen vazife yalnız askeri olmayıp müfettişliğin içerdiği mıntika dâhilinde aynı zamanda da mülkidir. İki firka 3. ve dört firka 15. Kolordu müfettişlikleri Mustafa Kemal Paşa'nın emrine verilmiştir. Müfettişlik Osmanlı Devleti'nde Harbiye Nezaretine aidiyet içinde bilgi verecektir, maddesi eklenmiştir. (BOA, DH. İ. UM, 19-6/ 1-70/ 2) 9. Ordu Müfettişliği'ne tayini konusunda meclis tarafından yetki sorumluluklarını içeren belgenin bir sureti Mustafa Kemal Paşa'ya iletilmiştir. (BOA, DH. İ. UM, 19-6/ 1-70/ 3) Kayseri ve Maraş müstakil mutasarrıflıklarına (sancaklarına) 9. Ordu Müfettişliği'nin emirlerine uyulması konusunda emir verilmiştir. (BOA, DH. İ. UM, 19-6/ 1-70/ 4) Mustafa Kemal Paşa'nın tayinine dair belgenin sureti mülkiyeden icap eden yerlere tebliğ edilmiştir. (BOA, DH. İ. UM, 19-6/ 1-70/ 5)

9. Ordu Müfettişliği sınırları içinde firka ya da mıntika kumandanlığında yapılacak tayin ya da görevden almalar müfettişliğin onayı alınarak yapılması kararlaştırılmıştır. (BOA, DH. İ. UM, 19-6/ 1-70/ 6) Harbiye Nazırı Şakir Paşa, 9. Ordu Müfettişliğine tayin edilen Mustafa Kemal Paşa'ya, padişahın emri üzerine mecliste kayıt altına alınan emri, süratle yerine getirmesini buyurmuştur. (BOA, DH. İ. UM, 19-6/ 1-70/ 7)

19 Mayıs 1919 günü Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa, oradan 25 Mayıs 1919'da Havza'ya

geçmiş, 28 Mayıs 1919’da da Havza Genelgesini yayınlamıştır. Her yerde millî heyecan ve gösterilerin yapılmasını istemesi, yapılan miting ve gösterilerin millî heyecanlara neden olması, İngilizlerin Mustafa Kemal Paşa’ya karşı duydukları endişe ve kuşkuyu daha da artırmıştı. Bunun üzerine 6 Haziran 1919’da General Milne imzasıyla Harbiye Nezaretine verilen notada “Mustafa Kemal Paşa ile maiyeti erkânının vilâyetlerde isbat-ı vücut etmelerinin arzu olunmadığını” belirterek Mustafa Kemal Paşa ile beraberindekilerin derhal İstanbul’a dönmelerinin sağlanması istenmiştir. Bu doğrultuda, Harbiye Nezaretine baskılara başlanmış ve Mustafa Kemal Paşa’nın tekrar İstanbul’a dönmesi istenmiştir. İtilaf Kuvvetlerinin baskıları sonucunda dönemin Harbiye Nazırı Şakir Paşa, 08 Haziran 1919 tarihinde, 9. Ordu Müfettişliğine “Maiyeti âlilerindeki istibotlardan biri ile buraya teşrifiniz rica olunur” diyerek telgraf çekmiştir. Mustafa Kemal Paşa, zaman kazanmak adına kömür ve benzinlerinin olmadığını, bunların tedarik edilmesini rica ettiğini ve niçin geri çağrıldığının sebebini öğrenmek istemiştir. (Aydemir, C. 2, 2008, s. 30-31)

Mustafa Kemal Paşa’nın geri çağırılma sebebini sormasına Harbiye Nazırı 15 Haziran 1919’da cevap olarak, İstanbul’a çağırılmanız İstanbul Hükümeti’nin kararıdır, demiştir. Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nazırı’nın verdiği bu yanıtı inandırıcı bulmamış ve genelkurmay başkanı Cevat Paşa’ya müracaat etmiştir. Cevat Paşa’da kendisine yanıt olarak; 9. Ordu Müfettişi olarak atandığınız bölgedeki faaliyetlerinizi İngilizler hoş karşılamadığı için İstanbul’a çağırılmaktasınız demiştir. (Akandere, 2002, s. 257)

Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul’a geri dön çağrısına uymaması ve Amasya Genelgesini yayınlaması üzerine, Dâhiliye Nezareti 23 Haziran 1919 günü Diyarbakır, Ankara, Erzurum, Sivas, Trabzon, Van, Kastamonu, Bitlis, Elazığ vilayetleriyle Erzincan ve Canik Mutasarrıflıklarına (valiliklerine) şu telgrafi çekmiştir. Mustafa Kemal Paşa, büyük bir asker olmakla beraber, zamanın siyasetini kavrayamadığı için bütün gayret ve çabalarına rağmen memuriyetinde başarılı olamamıştır. Karesi ve Aydın havalisinde Müslüman halkı kurdurduğu cemiyetler yüzünden zor durumda bırakılmaktadır. Çektiği telgraflarla da hatalarını artırmıştır. Mustafa Kemal Paşa’nın görevinden azledildiği bildirilip kendisi ile irtibat kurulmaması istenmiştir. (BOA, DH. ŞFR, 100/ 174/ 1)

Amasya’dan hareket edip önce Erzurum’a ardından Sivas’a geçen Mustafa Kemal Paşa, Erzurum’a gelince görevden alınan Erzurum valisi Münir Bey, Bitlis valiliğinden ayrılıp İstanbul’a gitmek için Erzurum’da bekleyen Mazhar Müfit Bey ve Kazım Paşa ile ciddi bir görüşme yapmak istemiştir. Millete önder olacakların ne pahasına olursa olsun amaçtan dönmemelerini, son nefeslerine kadar memleket için fedakârlık yapılması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca kendisinin görevden alındığının her türlü sonuçla karşı karşıya kaldığına şüphenin kalmadığını söyledikten sonra, benimle açıktan açığa işbirliği etmek aynı sonuçları kabul etmek demektir, demiştir. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları Erzurum’da Kongre hazırlıklarını yaparken, Harbiye Nezareti, Mustafa Kemal Paşa’yı İstanbul’a çağırmıştır. 8 Haziran 1919’dan 8 Temmuz 1919’a kadar süren karşılıklı telgrafla oyalama taktiği sona ermiştir. İstanbul Hükümeti 8-9 Temmuz 1919 gecesi Mustafa Kemal Paşa’nın görevine resmen son vermiştir. Aynı dakikada Mustafa Kemal Paşa askerlik görevinden istifa ettiğini bildirmiştir. (Atatürk, 1990, s. 30-33)

Mustafa Kemal Paşa askerlikten istifası ile ilgili olarak:

“Mübarek vatan ve milleti parçalanmak tehlikesinden kurtarmak ve Yunan ve Ermeni emeline kurban etmemek için açılan milli mücadele uğrunda milletimle beraber serbest surette çalışmaya resmi sıfatım ve askeri görevlerim artık mani olmaya başladı. Bu mukaddes amaç için milletle beraber sonuna kadar çalışmaya bütün kutsal değerlerim adına söz vermiş olduğum, pek aşığı olduğum askerliğe bu gün veda ve istifa ettim. Bundan sonra memleketim için her türlü fedakârlıkla çalışmak üzere sine-i millete bir fert olarak hizmet edeceğimi vatanın her köşesine bildiririm” demiştir.

Mustafa Kemal Paşa, askerlikten istifa ettiği 8-9 Temmuz 1919'dan 5 Ağustos 1921 Başkomutanlık yetkisi verilene kadar mücadelesini sivil bir vatandaş olarak yürütmüştür. Bu da onun kişiliğinin ne kadar güçlü olduğunu kanıtlamaya yetecek bir örnek olmuştur. (ATASE, A/, D/ 1335/4-2, F/ 1) Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten istifa ettiğini ve milletin bir ferdi olarak çalışmaya karar verdiğini ilan etmesi memleketin her tarafına süratle yayılmıştır. Bu karar halk arasında büyük sevinç yaratmış ve manevi kuvvetin artmasına katkı sağlamıştır. (Özalp, 1971, s. 40) Mustafa Kemal Paşa verdiği bu karardan sonra rütbesiz bir er gibi halk ile beraber çalışmaya başlamıştır. (Soyak, 2010, s. 100)

Mustafa Kemal Paşa'nın bütün hayatı askerlik içerisinde geçmiştir. Askerlikten istifa ettiği için artık sivil kıyafet giymesi icap etmiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın o günlerde yanında giyebileceği bir sivil kıyafeti de yoktur. Mazhar Müfit Kansu'ya elbise işini nasıl çözeceğiz diyerek soran Mustafa Kemal Paşa'ya Mazhar Bey kolaylıkla çözebileceğini söylemiştir. Validen bir takım elbise istenir önce vali Mustafa Kemal Paşa'ya yakışır bir elbisesi olmadığını ifade eder. Ardından daha önce bir iki defa giydiği jaket atayı verir. Mazhar Bey'in kendisinde temiz bir fes vererek Mustafa Kemal Paşa'nın sivil kıyafet işini çözmüşlerdir. (Kansu, C. 1, 1988, s. 40-41)

Mustafa Kemal Paşa'nın, askerlikten istifa ettikten sonra Anadolu'da bir takım hareketlere girişmesi üzerine, Harbiye Nazırlığı resmi makamlara kendisi ile ilişkinin kesilmesine, tutuklanıp başkente gönderilmesine dair emir göndermiştir. Kendisine verilen nişan ve fahri yaverlik unvanı da geri alınmıştır. (BOA, İ. DÜİT, 178/30)

Mustafa Kemal Paşa, sahip olduğu nişan ve fahri yaverliğin alınması için mahkeme kararı olmadığını, Harbiye Nezareti'nin belirtmesi üzerine, padişah'tan alınan buyrukla bunun yerine getirilmesi istenmiştir. (BOA, MV, 217/203) 7 Ağustos 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın sahip olduğu nişanların ve fahri yaverlik unvanının alınmasına dair padişah'tan da tezkere alınmıştır. (BOA, BEO, 4586/ 343882/ 1)

Mustafa Kemal Paşa'nın, Anadolu'dan İstanbul'a dönmeyip Milli Mücadele yararına faaliyetlere devam etmesi üzerine, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in (Orbay) hükümetin emirlerine muhalif davranmakta ısrar ettiklerinden tutuklanarak İstanbul'a gönderilmeleri, Harbiye Nezareti ve Dâhiliye Nezareti tarafından resmi makamlara bildirilmiştir. (BOA, MV, 216/95) Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Kongresi'ne

askerlikten istifa ettikten sonra katıldığını ve kongreyi sivil bir vatandaş olarak da iyi idare ettiğini söylemiştir. (Orbay, 2004, s. 284)

Mustafa Kemal Paşa askerlikten istifa ettikten sonra Kazım (Karabekir) Paşa, Rauf (Orbay) Bey, kurmay başkanı, görevden alınan valilere ve doktoruna Milli Mücadele'ye atılacakların ölümüne dek sürecek mücadele gücünü yüreklerinde duymaları gerektiğini söylemiştir. (Gerede, 2003, s. 50-51) Askerlikten ayrıldıktan sonra Erzurumlular, Mustafa Kemal Paşa'ya açık bir şekilde güven ve yakınlık göstermiştir. Bu durum Mustafa Kemal Paşa'ya moral vermiştir. Kazım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya, onun fikirlerine tamamen katıldığını, kendisine bağlılık içerisinde olacağını belirtmiştir. (Karabekir, 1960, s. 69-70) Kazım Karabekir Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya bağlılık bildirdiği an Mustafa Kemal Paşa için Anadolu günlerinden kalan en heyecanlı hatıra olmuştur. Çünkü Kazım Karabekir Paşa kalabalık bir maiyeti ve süvari bölüğü ile Mustafa Kemal Paşa'nın yanına gelmiş ortam sessiz ve kuşkuludur. Kazım Karabekir Paşa ben ve kolordum emrinizdeyim diyerek Mustafa Kemal Paşa'ya destek vermiştir. Bir tarafta askeri bir görevi kalamamış Mustafa Kemal Paşa diğer tarafta da ordu komutanlığı devam eden Kazım Karabekir Paşa. İşte bu yüzden Anadolu günlerinin en heyecanlı hatırası olmuştur. (İnönü, 2006, s. 172.)

23 Temmuz - 7 Ağustos 1919 günlerinde yapılan Erzurum Kongresinde alınan kararlar Milli Mücadele için önem arz etmiştir. Milli Meclisin derhal toplanması ve hükümetin yaptığı işlerin meclis tarafından kontrol edilmesine çalışılacak ve bağımsızlık mücadelesine devam edilecektir. (Atatürk, 1990, s. 44-46)

Kongre kararları vali ve askeri komutanlar vasıtasıyla bütün ülkeye yayılmış ve bildirilmiştir. Yabancı devletlere de bazı vasıtalarla tebliğ edilmiştir. Diğer bir taraftan Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükümetini milli davaya sadakate davet etmeye uğraşmıştır. Buna karşılık İstanbul Hükümeti, gazeteler aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa'ya saldırmaya ve O'nu bir asi olarak yansıtmaya çalışmıştır. Kongre dağılırken alınan kararlar ve tüzük gereği Heyet-i Temsiliye oluşturulup başkanlığına Mustafa Kemal Paşa getirilmiştir. (Turgut, 2008, s. 50)

29 Ağustos 1919'da Mustafa Kemal Paşa, Erzurum'dan Sivas'a doğru hareket etmiştir. Sivas Kongresine katılacak delegeler yola çıkmış, İstanbul Hükümeti Mustafa Kemal Paşa hakkında tutuklama kararı almıştır. Sivas Valisi Reşid Paşa da bu emirden haberdar olmuş, Mustafa Kemal Paşa'ya eğer Sivas'ta bir kongre yapılırsa, Sivas'ın işgal edileceğine dair bilgi verildiğini telgrafla bildirmiştir. Mustafa Kemal Paşa bunun bir blöf olduğunu söyleyerek, Reşid Paşa'nın Sivas'ta yapılacak olan kongreden vazgeçilme ricasını geri çevirmiştir. (Belen, 1983, s. 108)

Mustafa Kemal Paşa, 4 Eylül 1919 günü Sivas Kongresinde yaptığı açılış konuşmasında; "Saygı değer efendiler, ülke ve ulusun kurtuluşunu amaçlayan zorunlu nedenler, sizleri bunca güçlülük ve engeller karşısında Sivas'ta toplamıştır. Yiğitçe kararınızı kutlar ve hoş geldiniz demekle mutluluk duyarım" şeklindeki ifadeleriyle ülkenin içinde bulunduğu durumu özetleyip memleketin bağımsızlığı için alınması gereken önlemlerden bahsetmiştir. (Onar, 1995, s. 142) Sivas Kongresi bittikten sonra bir bildiri ve genelge yayınlayarak, halka açık bir birleşimden sonra kongre kararları 12 Eylül 1919'da dağılmıştır. (Erikan, 2001, s. 329)

Sivas Kongresi'nde Temsil Heyeti şu kararı vermiştir: Meclis açılıncaya kadar Ali Rıza Paşa Hükümetini muhafazaya çalışmak vatan ve millet için hayırlıdır. Ayrıca Ali Rıza Paşa'nın hiçbir sebep ve bahane ile yerini bırakmaması tavsiye edilmiştir. Mebuslar tam bir güven ve özgürlük içinde yasama görevlerini yapacakları zamana kadar Temsil Heyeti görevine devam etmek istemektedir. Hükümet bunu, milli teşkilatın makul tekliflerini meclis açılıncaya kadar kabul edecektir, şeklinde onaylamıştır. Mustafa Kemal Paşa için önemli olan İstanbul Hükümetinin milli teşkilatı resmen kabul etmiş olması olmuştur. (Belen, 1983, s. 140)

Sonuç

Mustafa Kemal Paşa'nın askerlik mesleği ile ilişkisi askeri okula öğrenci olarak girmesiyle başlamıştır. 1905 yılında kurmay yüzbaşı olarak mesleğine başlamıştır. İlk görev yeri olarak merkezi Şam'da bulunan 5. Orduda mesleğine başlamıştır. Şam'da görev yaparken kurduğu Vatan ve Hürriyet Cemiyeti sayesinde İttihad ve Terakki Cemiyeti ile yolları kesişmiştir. İttihad ve Terakki Cemiyeti içerisindeki muhalif tavnı Mustafa Kemal Paşa'nın askerlik mesleğine bütün benliğiyle yönelmesine ve iyi bir kurmay olarak kendisini yetiştirmesine imkan vermiştir. Şam'dan döndükten sonra Mustafa Kemal Paşa Hareket Ordusunda fiili olarak görev almıştır. Osmanlı Devleti'nin en buhranlı zamanları olan Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nda aktif olarak savaşın içerisinde yerini almıştır.

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak ayrılmış ve 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzalamıştır. İmzalanan bu antlaşma ile galip devletler Anadolu'da istedikleri yeri işgal edebilecek maddeler koydurmuştur. Bu maddelere dayanarak galip devletler Samsun ve bölgesini işgal tehdidinde bulunmuş, bölgeye geniş yetkili bir müfettiş gönderilmesine karar verilmiştir. 9. Ordu Müfettişi olarak Mustafa Kemal Paşa Samsun'a tayin edilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a gönderilme amacı İtilaf Devletleri'nin isteklerini yerine getirmek olsa da kendisi bu isteklerin aksi yönünde hareket etmiştir. İngilizlerin isteği üzerine Harbiye Nazırı tarafından tekrar İstanbul'a çağrılmış olan Mustafa Kemal Paşa kömür ve benzin olmadığını söyleyerek zaman kazanmaya çalışmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele için girişimlerine devam ettikçe padişah ve İstanbul Hükümeti ile telgraf görüşmeleri yoğunlaşmıştır. Bağımsızlık mücadelesi vermeyi sürdürdüğünden İstanbul Hükümeti de Mustafa Kemal Paşa'nın emirlerine uyulmaması konusunda valiliklere talimat vermiştir. Padişah, Mustafa Kemal Paşa'ya hava değişimi alarak Anadolu'da istediği bir yerde kalmasını önermiş ancak Mustafa Kemal Paşa bu öneriyi de kabul etmemiştir. Daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklanıp İstanbul'a gönderilmesi konusunda ferman çıkarılmış bunda da başarılı olunamamıştır. Mustafa Kemal Paşa'ya 8/9 Temmuz 1919 gecesi askerlikten azledildiği telgrafla bildirilmiştir. Aynı dakikalarda Mustafa Kemal Paşa da askerlikten ve ordudaki bütün görevlerinden istifa ettiğini bildirmiştir. Rütbeleri, nişanları ve fahri yaverlik unvanı İstanbul Hükümeti kararı ve padişahın onayı ile geri alınmış hatta idam fermanı padişah tarafından onanmıştır. Mustafa Kemal Paşa, çok sevdiği askerlik mesleğinden, Türk milletinin bağımsızlığını kendi canından üstün gördüğü için istifa etmiş ve Milli Mücadele'ye milletin bir ferdi olarak önderlik etmiştir.

Kaynakça

- [1] BOA, DH. İ. UM, 19-6/ 1-70/ 1.
- [2] BOA, DH. İ. UM, 19-6/ 1-70/ 2.
- [3] BOA, DH. İ. UM, 19-6/ 1-70/ 3.
- [4] BOA, DH. İ. UM, 19-6/ 1-70/ 4.
- [5] BOA, DH. İ. UM, 19-6/ 1-70/ 5.
- [6] BOA, DH. İ. UM, 19-6/ 1-70/ 6.
- [7] BOA, DH. İ. UM, 19-6/ 1-70/ 7.
- [8] BOA, DH. ŞFR, 100/ 174/ 1.
- [9] BOA, İ. DÜİT, 178/30.
- [10] BOA, MV, 217/203.
- [11] BOA, BEO, 4586/ 343882/ 1.
- [12] BOA, MV, 216/95.
- [13] ATASE, A/ 1/1, D/ 164, F/ 1.
- [14] ATASE, A/ 1/1, D/ 164, F/ 2.
- [15] ATASE, A/ 1/1, D/ 164, F/ 5.
- [16] ATASE, A/ 1/1, D/ 164, F/ 6.
- [17] ATASE, A/ 1/1, D/ 164, F/ 10.
- [18] ATASE, A/, D/ 1335/4-2, F/ 1
- [19] Atatürk, Mustafa Kemal(1990), *Nutuk*, Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- [20] Atay, Falih Rıfki(1984), *Çankaya*, Betaş A.Ş, İstanbul.
- [21] Aydemir, Şevket Süreyya(2008), *Tek Adam 1881-1919*, C. 1, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- [22] Aydemir, Şevket Süreyya(2008), *Tek Adam 1919-1922*, C. 2, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- [23] Belen, Fahri(1983), *Türk Kurtuluş Savaşı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- [24] Erikan, Celal(2001), *Komutan Atatürk*, C. I-III, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- [25] Gürer, Turgut(2007), *Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl*, Gürer Yayınları, İstanbul.
- [26] İnönü, İsmet(2006), Hazırlayan: Sabahattin Selek, *Hatıralar*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- [27] Kansu, Mazhar Müfit(1988), *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- [28] Karabekir, Kazım(1960), *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul.
- [29] Kınross, Lord(2008), *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Türkçesi: Necdet Sander, Altın Kitaplar, İstanbul.
- [30] Kocatürk, Utkan(1999), *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- [31] Mango, Andrew(2015), *Atatürk Modern Türkiye'nin Kurucusu*, Türkçesi: Fusun Doruker, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- [32] Onar, Mustafa(1995), *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları*, C.1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- [33] Orbay, Rauf(2004), *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım*, Truva Yayınları, İstanbul.
- [34] Önal, Sami(2003), *Hüsrev Gerede'nin Anıları Kurtuluş Savaşı*, Atatürk ve Devrimler, Literatür Yayınları, İstanbul.
- [35] Özakman, Turgut(2000), *Vahidettin, M. Kemal ve Milli Mücadele, Yalanlar, Yanlışlar, Yutturmacalar*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- [36] Özalp, Kazım(1971), *Milli Mücadele 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- [37] Soyak, Hasan(2010), *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- [38] Turgut, Hulusi(2008), *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- [39] Akandere, Osman(2002), "Millî Mücadelenin Başlarında Mustafa Kemal Paşada Sine-i Millet Düşüncesi İle Askerlikten İstifası Öncesi ve Sonrası Kendisine Gösterilen Bağlılıklar", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 11, Ocak.(248-309)
- [40] Türkmen, Zekeriya(1995), "Yıldırım Ordular Grubunun Teşkili ve Faaliyetleri Hakkında Kısa Bir Değerlendirme (1917-1918)", *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 0, Sayı 1, Ocak.(157-166)